

Мери Биърд

SPQR

ИСТОРИЯ НА ДРЕВНИЯ РИМ

София, 2019

Преводът е направен по

Mary Beard

SPQR: A History of Ancient Rome

First published in Great Britain in 2015 by PROFILE BOOKS LTD

Copyright © Mary Beard Publications, 2015

All rights reserved.

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Мария Кондакова, превод, 2019

© Деница Трифонова, художник на корицата, 2019

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

ISBN 978-619-01-0500-8 (мека подвързия)

ISBN 978-619-01-0501-5 (твърда подвързия)

Мери Биърд

SPQR

ИСТОРИЯ НА ДРЕВНИЯ РИМ

Превод от английски
Мария Кондакова

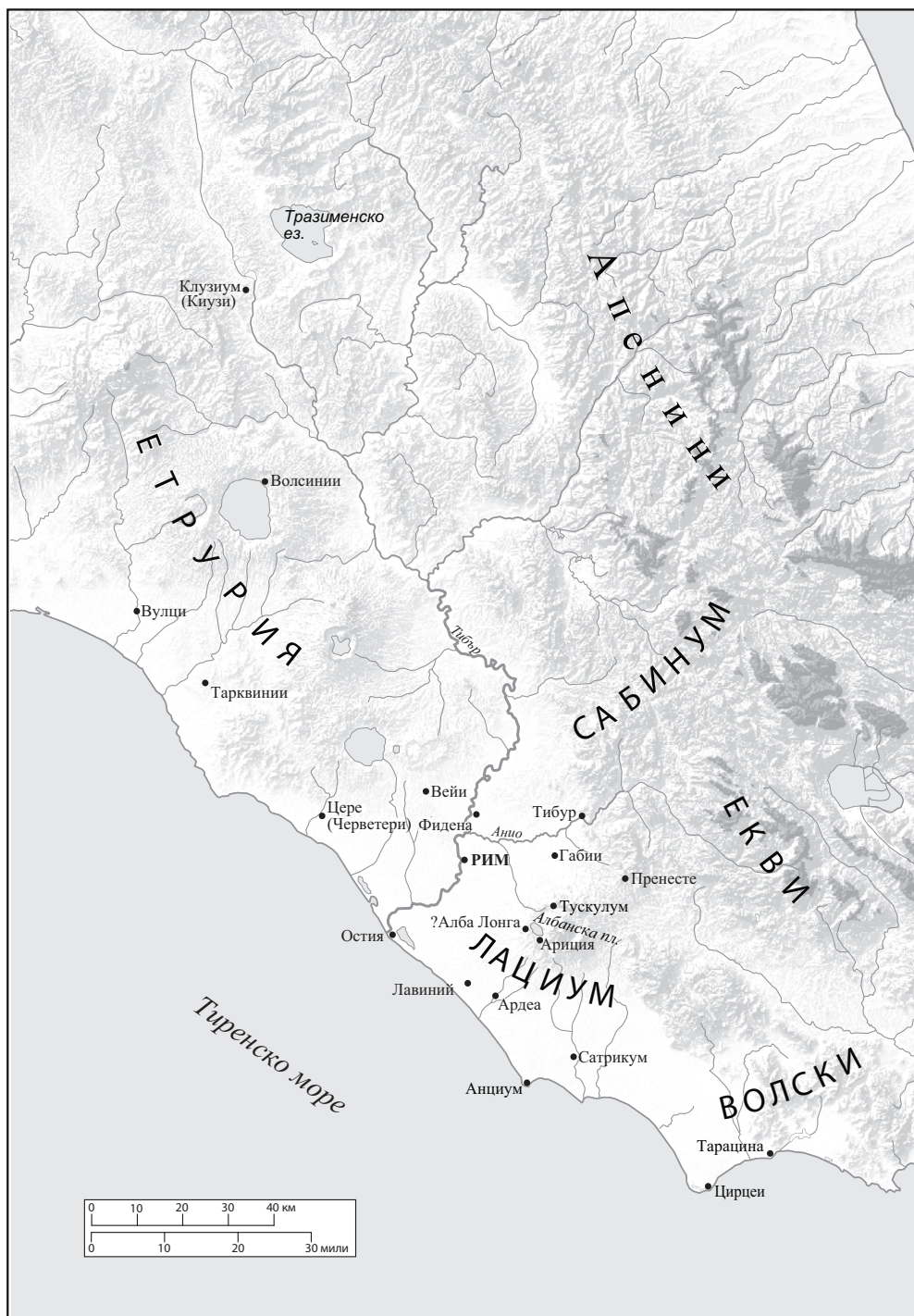


Съдържание

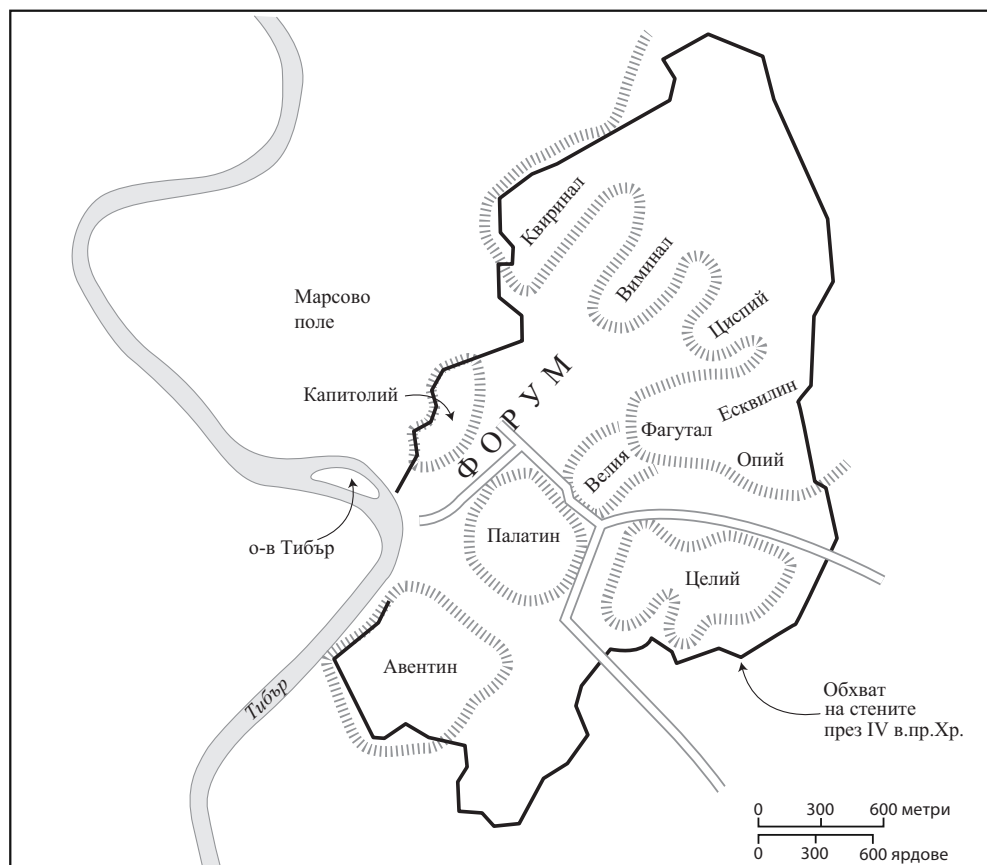
ПРОЛОГ	Историята на Рим.....	15
ГЛАВА I	Звездният миг на Цицерон.....	19
	SPQR: 63 г.пр.Хр.	19
	Цицерон срещу Катилина.....	24
	В сената.....	27
	Триумф и унижение.....	30
	Написаното остава.....	32
	Другата страна на историята	37
	Катилина днес?	42
ГЛАВА II	В НАЧАЛОТО	45
	Цицерон и Ромул.....	45
	Убийство	48
	Похищение	50
	Брат срещу брат, чужди срещу свои.....	54
	История и мит	58
	Еней и други.....	61
	Ранният Рим от разкопките	65
	Липсващото звено	71
ГЛАВА III	ЦАРЕТЕ НА РИМ	75
	Написано върху камък.....	75
	Царе или главатари?.....	79
	Разкази за основаването: религия, време и политика	82
	Етруски царе?	90
	Археология, тирания – и изнасилване	96
	Раждането на свободата.....	103
ГЛАВА IV	ГОЛЕМИЯТ СКОК НАПРЕД	107
	Два века на промени: от Тарквиниите до Сципион Дългобради... ..	107
	Светът на Дванайсетте таблици	114
	Конфликтът на съсловията	119
	Външният свят: Вейи и Рим	125
	Римляните срещу Александър Велики	129
	Експанзия, войници и граждани	132
	Причини и обяснения	136

ГЛАВА V	РАЗШИРЯВАНЕ НА ХОРИЗОНТА	139
	Потомците на Барбат	139
	Завоевание и последствия	142
	Кана: призрачното лице на битката	148
	Полибий за политиката на Рим	151
	Власт на подчинението	158
	Влиянието на империята	162
	Как да бъдеш римлянин	167
ГЛАВА VI	НОВА ПОЛИТИКА	171
	Унищожение	171
	Наследството на Ромул и Рем?	175
	Тиберий Гракх	181
	Гай Гракх	186
	Граждани и съюзници във война	191
	Сула и Спартак	197
	Животът на обикновените хора	205
ГЛАВА VII	ОТ ИМПЕРИЯ КЪМ ИМПЕРАТОРИ	207
	Цицерон срещу Верес	207
	Управляващи и управлявани	210
	Сенатори под натиск	214
	Рим за продан	217
	Помпей Велики	221
	Първият император	225
	Тричленният сговор	228
	Хвърлянето на жребия	235
	Мартенските иди	238
ГЛАВА VIII	НА ВЪТРЕШНИЯ ФРОНТ	243
	Публично и частно	243
	Другите страни на гражданската война	245
	Съпрузи и съпруги	248
	Раждане, смърт и скръб	256
	Парични въпроси	260
	Човешка собственост	268
	Към нова страница в историята – епохата на императорите	272
ГЛАВА IX	МЕТАМОРФОЗИТЕ НА АВГУСТ	275
	Наследникът на Цезар	275
	Лицето на гражданската война	278
	Губещи и победители	284
	Загадката на Август	288
	Свършени дела	294

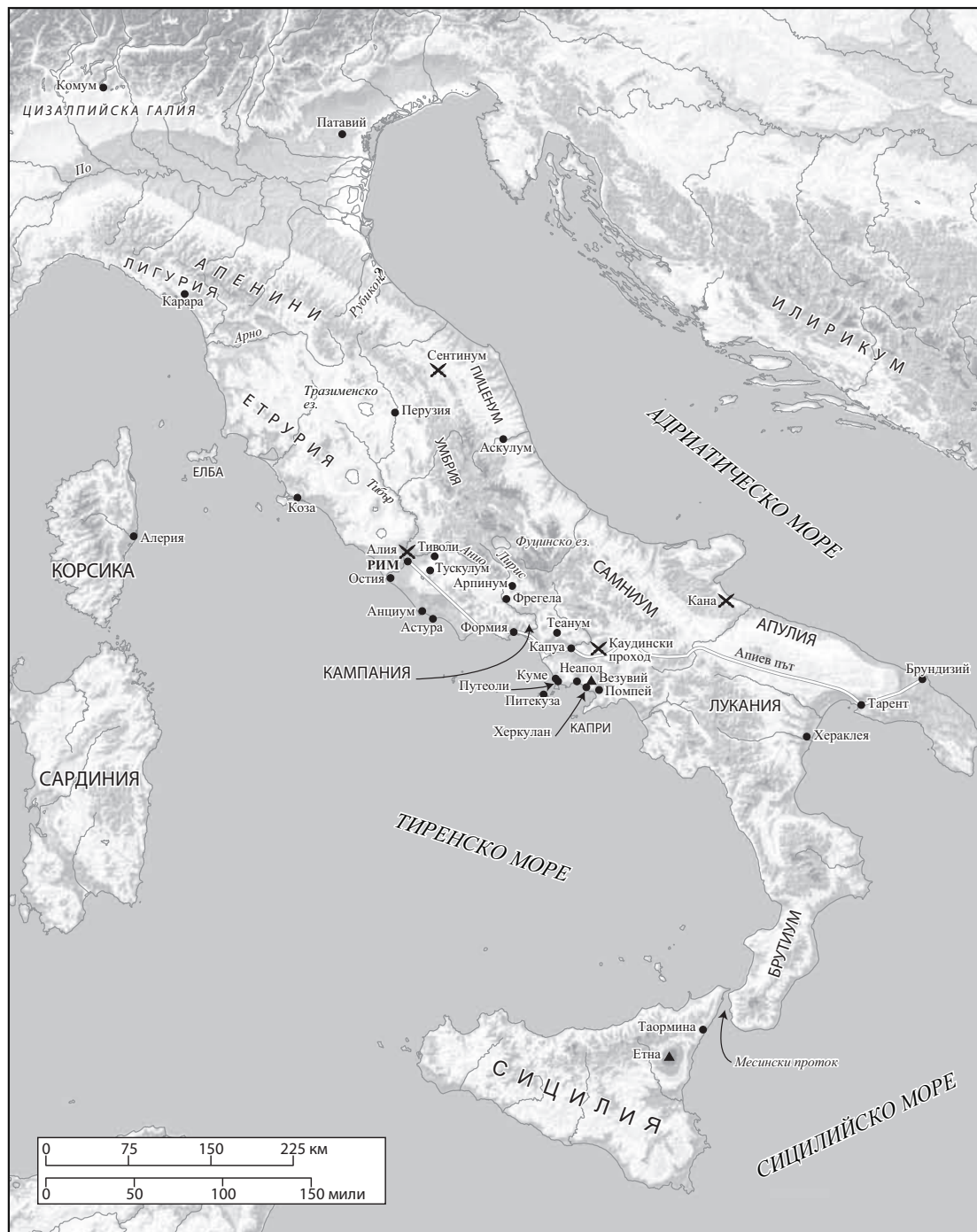
	Политика на силата	300
	Проблеми и наследници	306
	Август е мъртъв. Да живее Август!	310
ГЛАВА X	ЧЕТИРИНАЙСЕТТЕ ИМПЕРАТОРИ	315
	Мъжете на трона.....	315
	Какъв е бил проблемът с Гай?.....	317
	„Добри императори“	
	и „лоши императори“?.....	324
	Промени на върха.....	330
	Наследяване	337
	Сенаторите	342
	Май че ще ставам бог.....	348
ГЛАВА XI	ИМАЩИ И НЯМАЩИ.....	353
	Богати и бедни.....	353
	Степени на бедност.....	358
	Светът на труда	364
	На чашка.....	369
	Примири се и се справяй.....	375
	Лястовици и змии	380
ГЛАВА XII	РИМ ИЗВЪН РИМ	385
	Провинцията на Плиний.....	385
	Границите на империята.....	389
	Стопанисването на империята	394
	Романизация и съпротива	400
	Свободно движение.....	407
	„Творят опустошение	
	и го наричат мир“	414
	Проблемът с християните.....	418
	Граждани.....	421
	Гай Юлий Зоил	423
ЕПИЛОГ	ПЪРВОТО РИМСКО ХИЛЯДОЛЕТИЕ.....	427
	И накрая.....	433
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА.....	435
	ХРОНОЛОГИЧНА ТАБЛИЦА	455
	БЛАГОДАРНОСТИ.....	465
	СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ И КАРТИТЕ	467
	ПОКАЗАЛЕЦ.....	473



1 ♦ Ранният Рим и неговите съеди



2 ♦ Рим през IV в.пр.Хр.









Пролог

Историята на Рим

Древен Рим е важен. Да пренебрегнем римляните означава не просто да обърнем гръб на далечното минало. Рим все още ни помага да определим разбиранията си за нашия свят и самовъзприятието си – от висините на философската теория до низините на комедията. Две хиляди години по-късно той още стои в основата на западната култура и политика, на писмената ни традиция и възгледите ни за света и нашето място в него.

Убийството на Юлий Цезар през 44 г.пр.Хр., в деня, наричан от римляните „Мартенските иди“, оттогава служи като еталон, а понякога и като неубедително оправдание за убийствата на тирани. Зад политическата география на днешна Европа, а и не само там, прозира териториалната карта на императорски Рим. Лондон е столица на Великобритания най-вече поради това, че римляните са го определили за столица на тяхната провинция Британия – опасно място, което в техните представи се простира отвъд великия Океан, обкръжаващ цивилизования свят. Рим ни е завещал идеите за свобода и граждански права и задължения и едновременно с това – за имперска експлоатация, както и част от терминологията на модерната политика, от „сенатори“ до „диктатори“. От него сме заимствали популярни изрази като „хляб и зрелища“, „страхувай се от данайците, когато носят дарове“, „да свириш на цигулка, докато Рим гори“ – и дори „докато има живот, има и надежда“. Рим предизвиква смях, благоговение и ужас в почти равна степен. Гладияторските борби и днес привличат тълпите както всякога. Великият епос на Вергилий за основаването на Рим, „Енеида“, по всяка вероятност е имал повече читатели през двайсетото столетие, отколкото през I в.сл.Хр.

Въпреки това историята на Древен Рим се е променила драстично през последните петдесет години, а още повече – през изминалите 250 години, откакто Едуард Гибън е написал „Залез и упадък на Римската империя“, онзи своеобразен исторически експеримент, който поставя началото на съвременното изследване на римската история в англоезичния свят. Причината отчасти е в новите подходи и тълкувания на старите свидетелства и различните въпроси, които им поставяме днес. Идеята, че сме по-добри историци

от предшествениците си, е опасен мит. Не сме. Само че подхождаме към римската история с различни приоритети – от въпроса за половата идентичност до темата за изхранването на населението – и затова древното минало ни говори на друг език.

Направени са и поредица необикновени нови открития – в земята, под водата и дори заровени в библиотеките – с непознато съдържание от древността, което ни казва за Древен Рим повече, отколкото съвременният историк би могъл да знае по-рано. Вече разполагаме с ръкопис на трогателния разказ на римски лекар, чиито безценни притежания току-що са били погълнати от пламъците – документ, излязъл отново на бял свят едва през 2005 г. в един гръцки манастир. Имаме останки от товарни кораби в Средиземноморието, които така и не са стигнали до Рим, с чуждестранни статуи, мебели и стъклени изделия, предназначени за домовете на богатите, и с вино и зехтин, които са били основни продукти за всички. Докато пиша тези редове, археолозите грижливо проучват образци от ледената шапка на Гренландия с очакването да намерят дори там следи от замърсяване, причинено от римската промишленост. Други изследват под микроскоп човешки екскременти от една изгребна яма в Херкулан в Южна Италия, за да определят състава на менюто на обикновения римлянин, онова, което е преминавало през неговия храносмилателен тракт. Много яйца и морски таралежи – това показват част от резултатите.

Пренаписването на римската история никога не е преставало; в някои отношения ние знаем за Древен Рим повече, отколкото са знаели самите римляни. Римската история, с други думи, е работа, която никога не свършва. Настоящата книга е моят принос към този по-голям проект; тя представя моята версия за значението му. Заглавието ѝ, *SPQR*, идва от друга прочута римска фраза, *Senatus PopulusQue Romanus* – „Сенатът и римският народ“. Тя е мотивирана от лично любопитство към римската история, от убеждение, че диалогът с Древен Рим не е изгубил смисъла си, и от въпроса как едно мъничко и крайно незабележително селце в Централна Италия се е превърнало в господстваща сила, чиято власт се е разпростирала върху огромни територии на три континента.

Тази книга изследва как Рим е достигнал и запазил положението си толкова дълго време, а не как е западнал и рухнал – ако изобщо това е станало в смисъла, в който Гибън си го е представял. Историята на Рим би могла да има не един подходящ завършек; някои историци избират приемането на християнството от император Константин на неговото смъртно легло през 337 г. пр.Хр. или разграбването на града от Аларик и неговите вестготи през 410 г. сл.Хр. Моята завършва с онзи кулминационен момент през 212 г., когато император Каракала дава пълни права на римски граждани на всички свобод-

ни жители на Римската империя – решение, което размива разликата между завоеватели и завоювани и завършва процеса, в който близо хилядолетните права и привилегии на римското гражданство обхващат все повече и повече хора.

SPQR обаче не е еднозначен израз на възхищение. В класическия свят, гръцки и римски, има много неща, които привличат интереса и изискват вниманието ни. Нашият свят щеше да бъде неизмеримо по-беден без продължаващото ни общуване с техния. Възхищението обаче е нещо друго. Аз, като щастливо дете на днешната епоха, се сепвам, когато чуя хората да говорят за „великите“ римски завоеватели или дори за „великата“ Римска империя. Опитвам се да видя нещата и от другата страна.

SPQR всъщност оспорва някои митове и полуистини за Рим, с които и аз като мнозина други съм израснала. Първоначално римляните не са планирали да завоюват света. Да, в крайна сметка те гордо превъзнасят империята си като резултат от явно предопределение, но първоначалните мотиви за тяхната военна експанзия в света на Средиземноморието и още по-далече си остават една от големите загадки на историята. Не може да се каже, че римляните са създавали своята империя, потъпквайки безмилостно кротки народи, които са живели в мирна хармония и заети единствено със собствените си дела до момента, когато легионите са изниквали на хоризонта. Римските победи несъмнено са били жестоки. Някои не без основание квалифицират завоюването на Галия от Юлий Цезар като геноцид, а и самите римляни на времето са го критикували с подобни изрази. Въпреки това светът, в който Рим е разширявал своите владения, не е бил свят на мирно съжителстващи общности, а на повсеместно насилие, съперничество между властови центрове, осъществявано чрез военна сила (друго средство за това реално не е имало), и миниимперии. По-голямата част от враговете на Рим са споделяли неговия милитаристичен дух; само че по причини, които ще се опитам да обясня, не са спечелили.

Рим не е просто суровият и безмилостен малък брат на класическа Гърция, отдаден на инженерната наука, военните успехи и абсолютизма за разлика от гърците, които предпочитат интелектуалните търсения, театъра и демокрацията. За някои римляни е било удобно да твърдят така, а за много съвременни историци е удобно да представят класическия свят като проста дихотомия между две много различни култури. Това, както ще видим, е подвеждащо спрямо двете страни. Гръцките градове-държави са се стремили към победа в битките със същия плам като римляните и повечето нямат нищо общо с краткия демократичен експеримент на Атина. Някои римски писатели съвсем не са застъпници на имперската мощ, а най-силните критици на империализма, които някога са съществували. „Творят опустошение

и го наричат мир“ – тази формула често служи за обобщение на последиците от военното завоевание. Написана е през II в.сл.Хр. от римския историк Тацит и се отнася за римската власт в Британия.

Историята на Рим е сериозно предизвикателство. Не съществува една-единствена такава история, особено след като римският свят излиза далече извън границите на Италия. Историята на Рим е нещо различно от историята на римска Британия или римска Африка. Тук във фокуса на моето изследване са преди всичко град Рим и римска Италия, но ще се постарая да хвърля поглед върху Рим и отвън, от гледна точка на живеещите в по-периферните части на империята – войници, бунтовници или амбициозни съглашенци. При това за различните периоди трябва да напишем и твърде различна история. За най-ранната история на Рим и неговата експанзия през IV в.пр.Хр., която го превръща от малко село във важен играч на Италийския полуостров, не разполагаме с никакви описания от римляни, съвременници на тези събития. Тази история е неминуемо да бъде смела реконструкция, която да обедини в колкото може по-здрава спойка отделните пръснати доказателства – фрагменти от керамика или няколко букви, изсечени върху камък. Само три века по-късно се сблъскваме с точно обратния проблем: как да се ориентираме в купищата свидетелства от същата епоха, в които може да затъне всяко ясно описание.

Да изследваш Древен Рим от позициите на XXI в. е в известен смисъл като да ходиш по въже – занимание, при което трябва внимателно да пазиш равновесие. Ако наведеш поглед от едната страна, всичко изглежда успокоително познато: водят се разговори за същността на свободата и проблемите на пола, в които сякаш бихме могли даже да се включим; мяркат се познати сгради и паметници; вижда се животът на семейства, чиито навици разбираме и които имат своите „трудни деца“; чуват се шеги, които схващаме. От другата страна теренът изглежда напълно чужд. Не става дума единствено за робството, мръсотията (в Древен Рим едва ли е съществувала услугата „извозване на отпадъци“), убийствата на арената и смъртта от болести, лечението на които днес приемаме за даденост; към това трябва да добавим и новородените бебета, изхвърлени на сметището, малолетните младоженки и натруфените жреци евнуси.

Нашето изследване на този свят започва с един конкретен момент от римската история, който не е престава да озадачава самите римляни и да буди спорове сред авторите от модерната епоха, от историци до драматурзи. Той е най-подходящото въведение към някои от основните персонажи в историята на Древен Рим, към многообразието на дискусиите, които римляните водят за своето минало, и към нашите продължаващи опити да го пресъздадем и осмислим; а също и като начало на обяснението защо историята на Рим, неговия сенат и народа му още има значение.